

वृषसारसंग्रहः

[चतुर्थोऽध्यायः]

[यमेषु सत्यम् (२)]

अनर्थयज्ञ उवाच ।

सद्भावः सत्यमित्याहुर्दृष्टप्रत्ययमेव वा ।

यथाभूतार्थकथनं तत्सत्यकथनं स्मृतम् ॥४:१॥

आक्रोशताडनादीनि यः सहेतुः सुदुःसहम् ।

क्षमते यो जितात्मा तु स च सत्यमुदाहृतम् ॥४:२॥

वधार्थमुद्यतः शस्त्रं यदि पृच्छेत कर्हिचित् ।

न तत्र सत्यं वक्तव्यमनृतं सत्यमुच्यते ॥४:३॥

✧

1a ≈ MBh 12.288.45d : सद्भावः सत्यमुच्यते • cf. also BrahmanḍaP 3.3.86ab : असद्भावोऽनृतं ज्ञेयं सद्भावः सत्यमुच्यते 1cd cf. ŚDhŚ 11.105 : स्वानुभूतं स्वदृष्टं च यः पृष्टार्थं न गूहति । यथाभूतार्थकथनमित्येतत्सत्यलक्षणम् ॥ 2 cf. ŚDhŚ 11.82 : आक्रुष्टस्ताडितो वापि यो नाक्रोशेन्न ताडयेत् । वागाद्यविकृतः स्वस्थं क्षान्तिरेषा सुनिर्मला ॥

Witnesses used for this chapter : C₉₄ ff. 198v–201v, C₄₅ ff. 206r–208v, C₀₂ ff. 273v–277r, K₈₂ ff. 6r–9r, K₁₀ exp. 48–50 (lower–upper), K₇ ff. 214v–217r, E pp. 591–597 ; C₉₄ = C₉₄ + C₄₅ + C₀₂

✧

(1a) सद्भावः] C₉₄K₈₂K₇, सद्भावः K₁₀E (1ab) सत्यमित्याहुर्दृष्टं] C₄₅K₈₂K₇E, सत्यमित्याहुर्दृष्टं C₉₄, सत्यमित्याहुर्दृष्टं C₀₂, सत्यमित्याहुर्दृष्टं K₁₀ (1b) प्रत्ययः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀, प्रत्ययः C₀₂, प्रत्ययेयः K₇, प्रत्यक्षः E (1c) यथाभूतार्थकथनं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, यथाभूतार्थः C₀₂^{ac}, यथाभूतार्थनं क्त C₀₂^{pc} (1d) तत्सत्यकथनं] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E, तत्सत्यकथनं C₄₅, कथनं स्मृतं C₀₂^{ac}, सत्यकथनं स्मृतं C₀₂^{pc} (2a) ताडनाः] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, ताडनाः C₄₅ (2b) सुदुःसहम्] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, सुदुःसहं C₀₂ (2d) सत्यमुदाहृतम्] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, सत्यमुदाहृतम् C₉₄ (3a) उद्यतः] C₉₄K₁₀K₇E, उद्यतः K₈₂ • शस्त्रं] C₉₄K₈₂K₁₀K₇, सत्यः C₄₅E, शस्त्रं C₀₂ (3b) कर्हिचित्] C₉₄E, कर्हिचित् K₈₂K₁₀K₇ (3c) सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇, सत्यः C₄₅E

वधार्हः पुरुषः कश्चिद्व्रजेत्पथि भयातुरः ।
 पृच्छतो ऽपि न वक्तव्यं सत्यं तद्वापि उच्यते ॥४:४॥
 न नर्मयुक्तमनृतं हिनस्ति
 न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले ।
 प्राणात्यये सर्वधनापहारे
 पञ्चानृतं सत्यमुदाहरन्ति ॥४:५॥
 देवमानुषतिर्येषु सत्यं धर्मः परो यतः ।
 सत्यं श्रेष्ठं वरिष्ठं च सत्यं धर्मः सनातनः ॥४:६॥
 सत्यं सागरमव्यक्तं सत्यमक्षयभोगदम् ।
 सत्यं पोतः परत्रार्थं सत्यं पन्थान विस्तरम् ॥४:७॥
 सत्यमिष्टगतिः प्रोक्तं सत्यं यज्ञमनुत्तमम् ।

5 ≈ MBh 1.77.16 : न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । प्राणात्यये सर्वधनापहारे पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ ; MBh 12.159.28 : न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । न गुर्वर्थं नात्मनो जीवितार्थं पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ ; MatsP 3.1.16 : न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । Abhidharmakośabhāṣya 24.114-24.117 (introduced by मोहजो मृषावादो यथाह) : न नर्मयुक्तमनृतं हि नास्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । प्राणात्यये सर्वधनापहारे पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ etc.

(4b) ऽतुरः] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, ऽतुर C₄₅ (4c) पृच्छतो] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, पृच्छते E (4d) तद्वापि] C_ΣK₈₂K₇E, तदपि K₁₀ (5a) हिनस्ति] C₉₄C₄₅K₁₀K₇, हि नास्ति C₀₂K₈₂E (5b) राजन्न] C₉₄C₄₅K₁₀K₇E, राज न C₀₂, राज्यं न K₈₂ (5c) ऽत्यये] C_ΣK₈₂K₇E, ऽत्यजे K₁₀ • ऽपहारे] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E, ऽप्रहारे C₀₂K₁₀ (6b) ऽमानुषं] C_ΣK₈₂K₁₀E, ऽमानुष्यं K₇ • सत्यं धर्मः परो यतः] C₄₅C₀₂, सत्यं धर्मः पयतः C₉₄, सत्यं धर्म परो यतः K₈₂K₇, सत्यधर्म परो यतः K₁₀, सत्यधर्मपरायणः E (6c) श्रेष्ठं] C_ΣK₈₂K₇, श्रेष्ठ K₁₀E • वरिष्ठं च] C₉₄C₄₅^{pc}C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, वरिष्ठम्वरिष्ठ-म्वच्च C₄₅^{ac} (6d) सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, सत्यं C₄₅K₁₀ • धर्मः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, धर्म C₀₂E (7a) सत्यं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, सत्य C₀₂ (7b) सत्यमक्षयभोगदम्] C₉₄K₈₂K₁₀K₇, सत्यमक्षयभोगदम् C₄₅C₀₂, सत्यमक्षयते नरं E (7c) पोतः] C_ΣK₁₀K₇, पोत K₈₂, प्रोक्तः E (7d) पन्थान विस्तरम्] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, यज्ञानविस्तरम् E (8a) ऽष्टगतिः] C_ΣK₈₂K₇E, ऽष्टगतिः K₁₀

चतुर्थोऽध्यायः

सत्यं तीर्थं परं तीर्थं सत्यं दानमनन्तकम् ॥४:८॥

सत्यं शीलं तपो ज्ञानं सत्यं शौचं दमः शमः ।

सत्यं सोपानमूर्ध्वस्य सत्यं कीर्तिर्यशः सुखम् ॥४:९॥

अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् ।

अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेव विशिष्यते ॥४:१०॥

सत्येन तपते सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता ।

सत्येन वायवो वान्ति सत्ये तोयं च शीतलम् ॥४:११॥

तिष्ठन्ति सागराः सत्ये समयेन प्रियव्रतः ।

सत्ये तिष्ठति गोविन्दो बलिबन्धनकारणात् ॥४:१२॥

9c ≈ VarP 193.36cd: सत्यं स्वर्गस्य सोपानं पारावारस्य नौरिव 10 = MBh 1.69.22 = MBh Indices 13.20.330 = MarkP 8.42 = VDhU 3.265.7 ≈ MBh 12.156.26 (pāda d reads सत्यमेवातिरिच्यते) ≈ VDh 55.6 (pāda d reads सत्यमेतद्विशिष्यते); cf. ŚDhŚ 11.107: अश्वमेधायुतं पूर्णं सत्यञ्च तुलितं पुरा । अश्वमेधायुतात्सत्यमधिकं बहुभिर्गुणैः ॥ 11 ≈ VarP 193.37: सूर्यस्तपति सत्येन वातः सत्येन वाति च । अग्निर्दहति सत्येन सत्येन पृथिवी स्थिता ॥ ≈ VDhU 3.265.4cd-5ab: सत्येन वायुरभ्येति सत्येनाभासते रविः ॥ सत्येन चाग्निर्दहति स्वर्गं सत्येन गच्छति ।

(8c) तीर्थं] C_ΣK₈₂, तीर्थं K₁₀K₇, तीर्थात् E (9a) सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, सत्यं C₄₅ (9b) शमः] C_ΣK₈₂K₇E, शमम् K₁₀ (9c) सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀E, संत्यं C₄₅, सत्यं K₇ (9d) सुखम्] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, सुखः E (10a) सहस्रं च] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, सहस्रस्य C₀₂ (10b) तुलया] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, तुल्यया C₀₂ (10c) सहस्राद्धि] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, सहस्रा हि C₀₂ (10d) एव] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, एवं C₀₂E (11ab) सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता] K₈₂K₇, सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता: C₉₄, सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता C₄₅, सूर्यं सत्येन पृथिवी स्थिता: C₀₂, सूर्यं सत्येन --- वी स्थिता K₁₀, सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता: E (11c) वायवो] C_ΣK₈₂K₇E, वात्यवो K₁₀ (11d) सत्ये] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, सत्यात् E (12a) सागराः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, सागरा C₀₂ (12b) समयेन] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, सत्येन च E

अग्निर्दहति सत्येन सत्येन शशिनश्चरः ।
 सत्येन विन्ध्यास्तिष्ठन्ति वर्धमानो न वर्धते ॥४:१३॥
 लोकालोकः स्थितः सत्ये मेरुः सत्ये प्रतिष्ठितः ।
 वेदास्तिष्ठन्ति सत्येषु धर्मः सत्ये प्रतिष्ठति ॥४:१४॥
 सत्यं गौः क्षरते क्षीरं सत्यं क्षीरे घृतं स्थितम् ।
 सत्ये जीवः स्थितो देहे सत्यं जीवः सनातनः ॥४:१५॥
 सत्यमेकेन सम्प्राप्तो धर्मसाधननिश्चयः ।
 रामराघववीर्येण सत्यमेकं सुरक्षितम् ॥४:१६॥
 एवं सत्यविधानस्य कीर्तितं तव सुव्रत ।
 सर्वलोकहितार्थाय किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥४:१७॥

13c ≈ VarP 193.37cd : अग्निर्दहति सत्येन सत्येन पृथिवी स्थिता 13d cf. VarP 155.30cd :
 सत्येन सूर्यस्तपति सोमः सत्येन राजते ; cf. LakṣmīNārS 1.345.50ab : सत्येन सूर्यस्तपति चन्द्रः
 सत्येन वर्धते । cf. MBh Indexes 13.587 : मुचुकुन्देन मान्धात्रा हरिश्चन्द्रेण चाभिभो । सत्यं वदत
 मासत्यं सत्यं धर्मः सनातनः । हरिश्चन्द्रश्चरति वै दिवि सत्येन चन्द्रवत् ॥

(13ab) सत्येन सत्येन] C_ΣK₈₂^{pc}K₁₀E, सत्येन K₈₂^{ac}K₇ (13b) शशिनश्चरः] conj.,
 सशिभाचरः_l C₉₄, शसि_lचरः C₄₅, स शिरा वरः C₀₂, शशिराचरः K₈₂K₁₀K₇, श-
 शिभाचरः E (13c) विन्ध्यास्तिष्ठन्ति] C₉₄K₈₂K₇, विन्ध्यस्तिष्ठन्ति C₄₅K₁₀, विन्ध्या
 तिष्ठन्ति C₀₂, तिष्ठते विन्ध्यो E (14a) °लोकः] E, °लोक C_ΣK₈₂K₁₀K₇ • स्थितः]
 C_ΣK₈₂K₁₀E, स्थिः K₇ • सत्ये] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, सत्यं E (14b) मेरुः] C₉₄C₄₅K₈₂
 K₁₀K₇, मेरु C₀₂E (14c) वेदास्ति°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇, देवास्ति° C₄₅, वेदा ति°
 E (14d) सत्ये] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, धर्मे C₀₂ • प्रतिष्ठति] C_ΣK₈₂K₁₀E, प्रतिष्ठति
 K₇^{ac}, प्रतिष्ठितः K₇^{pc} (15a) गौः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E, गौ C₀₂K₁₀ (15ab) क्षीरं सत्यं]
 C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, क्षीत्यं C₄₅^{ac}, कसी°नित्यं C₄₅^{pc} (15b) क्षीरे घृतं स्थितम्] C₉₄
 C₄₅K₈₂K₇, क्षीरं घृतं स्थितम् C₀₂, क्षीरे घृत स्थितम् K₁₀, क्षीरं स्थितं घृतम् E (15c)
 सत्ये जीवः] C_ΣK₈₂K₁₀, सत्ये जीव K₇, सत्यं जीव E (15d) जीवः] C₉₄C₄₅K₈₂
 K₁₀K₇E, जीव C₀₂ (16a) सत्यमेकेन] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, सत्यमेकेन C₄₅, सत्यमे-
 केन K₁₀ (16b) धर्म°] E, धर्मः C_ΣK₈₂K₁₀K₇ • °निश्चयः] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E,
 °निश्चयः C₉₄ (16d) सत्यमेकं] C_ΣK₈₂K₇E, सत्यमेकं K₁₀ • सुरक्षितम्] C₉₄C₀₂
 K₁₀K₇E, सुरक्षितम् C₄₅, सुरक्षितः K₈₂ (17a) एवं सत्य°] C₄₅, एतत्सत्य° C₉₄
 C₀₂K₈₂K₁₀K₇E (17b) सुव्रत] C₉₄K₈₂K₇, सुव्रते C₄₅K₁₀, सुव्रतः_l C₀₂, सुव्रतं E

चतुर्थोऽध्यायः

[यमेष्वस्तेयम् (३)]

विगतराग उवाच ।

न हि तृप्तिं विजानामि श्रुत्वा धर्मं तवाप्यहम् ।

उपरिष्ठादतो भूयः कथयस्व तपोधन ॥४:१८॥

अनर्थयज्ञ उवाच ।

स्तेयं शृण्वथ विप्रेन्द्र पञ्चधा परिकीर्तितम् ।

अदत्तादानमादौ तु उत्कोचं च ततः परम् ।

प्रस्थव्याजस्तुलाव्याजः प्रसह्यस्तेय पञ्चमम् ॥४:१९॥

धृष्टदुष्टप्रभावेन परद्रव्यापकर्षणम् ।

वार्यमाणापि दुर्बुद्धिरदत्तादानमुच्यते ॥४:२०॥

उत्कोचं शृणु विप्रेन्द्र धर्मसंकरकारकम् ।

मूल्यं कार्यविनाशार्थमुत्कोचः परिगृह्यते ।

तेन चासौ विजानीयाद्रव्यलोभबलात्कृतम् ॥४:२१॥

प्रस्थव्याज-उपायेन कुटुम्बं त्रातुमिच्छति ।

- (18a) तृप्तिं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, तृप्ति C₀₂ • विजानामि] C_ΣK₈₂K₇E, विनामि K₁₀
(18b) श्रुत्वा धर्मं तवाप्यहम्] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇, श्रु धर्मन्तवाप्यहम् C₉₄, धर्मं श्रु-
त्वा तथाप्यहम् E (18d) ०धन] C₀₂K₈₂K₁₀E, ०धून C₉₄, ०धनः C₄₅K₇ (19b)
०कीर्तितम्] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, ०कीर्त्तिताम् C₄₅ (19d) उत्कोचं च ततः] C₉₄
C₀₂K₈₂K₁₀K₇, त्कोच ततः C₄₅, उत्कोचं चानृतः E (19e) तुलाव्याजः] C₄₅K₇
E, तुलाव्याज C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀ (19f) ०सह्य०] C_ΣK₈₂K₇E, ०सह्ये K₁₀ • ०स्तेय]
C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀E, ०स्तेन C₉₄K₇ • पञ्चमम्] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, पञ्चमः C₀₂E (20a)
धृष्टदुष्ट०] C₉₄K₈₂K₇E, धृष्टदुष्ट० C₄₅, धृतदुष्ट० C₀₂, दृष्टदुष्ट० K₁₀ (20b) ०क-
र्षणम्] C_ΣK₁₀K₇E, ०कर्षण K₈₂ (20c) वार्यमाणापि] em., वार्यमाणो ऽपि C₉₄
C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, वार्यमानो वि० C₄₅ (21a) उत्कोचं] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, उत्कोच
C₉₄ • विप्रेन्द्र] C_ΣK₈₂K₇E, विद्रेन्द्र K₁₀ (21b) ०संकर०] C₀₂K₈₂, ०शङ्कर० C₉₄
C₄₅K₁₀, ०संकर० K₇, ०संहार० E • ०कारकम्] C_ΣK₁₀K₇E, ०कारकः K₈₂ (21c)
मूल्यं] conj., मूल C_ΣK₈₂K₁₀K₇E • ०विनाशार्थ०] C_ΣK₈₂K₁₀K₇E, ०विनार्थ० K₈₂
(21d) ०त्कोचः] C_ΣK₈₂K₇, ०त्कोचं K₁₀, ०त्कोच E (21ef) विजानीयाद्र०]
C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, विजानीया द्र० C₀₂

तं च स्तेनं विजानीयात्परद्रव्यापहारकम् ॥४:२२॥

तुलाव्याज-उपायेन परस्वार्थं हरेद्यदि ।

चौरलक्षणकाश्चान्ये कूटकापटिका नराः ॥४:२३॥

दुर्बलार्जवबालेषु च्छद्मना वा बलेन वा ।

अपहृत्य धनं मूढः स चौरश्चोर उच्यते ॥४:२४॥

नास्ति स्तेयसमं पापं नास्त्यधर्मश्च तत्समः ।

नास्ति स्तेनसमाकीर्तिर्नास्ति स्तेनसमो ऽनयः ॥४:२५॥

नास्ति स्तेयसमाविद्या नास्ति स्तेनसमः खलः ।

नास्ति स्तेनसम अज्ञो नास्ति स्तेनसमो ऽलसः ॥४:२६॥

नास्ति स्तेनसमो द्वेष्यो नास्ति स्तेनसमो ऽप्रियः ।

23cd cf. UMS 8.3cd: कूटकापटिकाश्चैव सत्यार्जवविवर्जिताः

(22c) तं च स्तेनं] C_{94} , तच्च स्तेन C_{45} , सो ऽपि तेन $C_{02}E$, तं च स्तेयं K_{82} , तच्च तेय K_{10} , तच्च तेन K_7 (22d) ंहारकम्] $C_{94}C_{45}K_{82}^{pc}K_7E$, ंहारकः C_{02} , ंहारका K_{82}^{ac} ंहारकाः K_{10} (23a) परस्वार्थं] $C_{94}C_{02}K_{82}K_7$, परस्वार्थ $C_{45}K_{10}$, परस्यार्थ E • हरेद्यदि] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}K_7E$, हरेद्यति C_{45} (23d) कूटकापटिका] K_{10} , कूटकापटिका C_{94} , कूटकापटिका $C_{45}C_{02}K_{82}^{ac}K_7$, कूटकार्यटिका $K_{82}^{pc}E$ (24a) ंजव०] $C_{\Sigma}K_{82}K_7E$, ंजव० K_{10} (24b) च्छद्मना] E , च्छद्मना $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}$, च्छद्मना K_7 (24cd) मूढः स] $C_{\Sigma}K_{82}K_7E$, मूढास्स K_{10} (24d) चौरश्चोर] K_7 , चौरश्चोर $C_{94}C_{02}K_{10}E$, चौर चोर C_{45} , चौरश्चौर K_{82} (25ab) (नास्ति... तत्समः)] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}K_7$, om. E (25a) स्तेय०] $K_{82}K_7$, तेन C_{94} , स्तेन० $C_{45}C_{02}K_{10}$, om. E (25b) ंसमः] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7$, ंसमं C_{02} , om. E (25cd) (नास्ति... ऽनयः)] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}K_7$, om. E (25c) स्तेन०] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}$, तेन C_{02} , स्तेय० K_7 , om. E • ंसमा०] $C_{45}C_{02}K_{10}$, ंसमो $C_{94}K_{82}K_7$, om. E (25d) स्तेन०] $C_{\Sigma}K_{10}E$, स्तेय० $K_{82}K_7$ (26a) स्तेय०] $K_{82}K_7E$, स्तेन० $C_{\Sigma}K_{10}$ • ंसमा] $C_{02}K_{10}$, ंसमो $C_{94}C_{45}K_{82}K_7E$ (26b) स्तेन०] $C_{\Sigma}K_{10}$, स्तेय० $K_{82}K_7$, तेन E (26c) स्तेन०] $C_{94}C_{45}K_{10}K_7$, स्तेय० $C_{02}K_{82}E$ • ंसम] $C_{\Sigma}K_{82}K_7E$ (unmetr.), ंसमं K_{10} • अज्ञो] C_{45} , अज्ञः C_{94} , अज्ञ $C_{02}K_{82}K_{10}K_7$, अज्ञः E (26d) स्तेन०] $C_{94}C_{45}K_{10}$, स्तेय० $C_{02}K_{82}K_7$, तेन E (27a) स्तेन०] $C_{94}C_{45}K_{10}$, स्तेय० $C_{02}K_{82}K_7$, तेन E (27b) स्तेन०] K_{10} , स्तेय० $C_{\Sigma}K_{82}K_7E$

चतुर्थोऽध्यायः

नास्ति स्तेयसमं दुःखं नास्ति स्तेयसमो ऽयशः ॥४:२७॥

प्रच्छन्नो हियते ऽर्थमन्यपुरुषः प्रत्यक्षमन्यो हरेत्

निक्षेपाद्धनहारिणो ऽन्यमधमो व्याजेन चान्यो हरेत् ।

अन्ये लेख्यविकल्पनाहतधना + अन्यो हताद्वै हता +

अन्यः क्रीतधनो ऽपरो धयहत एते जघन्याः स्मृताः ॥४:२८॥

स्तेनतुल्य न मूढमस्ति पुरुषो धर्मार्थहीनो ऽधमः

यावज्जीवति शङ्कया नरपतेः संत्रस्यमानो रटन् ।

प्राप्तः शासन तीव्रसह्यविषमं प्राप्नोति कर्मैरितः

कालेन भ्रियते स याति निरयमाक्रन्दमानो भृशम् ॥४:२९॥

29 The lower folio side in exposure 49 in K₁₀ is rather blurred and seems to be partly erased, therefore all the readings in this MS for verses 4.29–46 are rather uncertain, even if not indicated explicitly.

(27c) स्तेय०] C₀₂, स्तेन० C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀, स्तेन्य० K₇, तेन E (27d) स्तेय०] C₀₂K₇, स्तेन० C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀, तेन E (28a) प्रच्छन्नो] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, प्रस्थन्नो C₄₅ • ऽर्थमन्यपुरुषः] C₄₅K₇, वित्तम् C₉₄K₈₂K₁₀, चित्त C₀₂, च वित्तमथवा K₈₂E • प्रत्यक्षमन्यो] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇, प्रत्यक्षमनो C₄₅, प्रत्यक्षमन्ये E (28b) निक्षेपाद्धन०] C₉₄C₄₅K₈₂, निक्षेपा धन० C₀₂K₁₀K₇, निक्षेपात्रय० E • ०हारिणो] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, ०हारिण्यो C₄₅, ०हारिणा K₁₀ • ऽन्यमधमो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, ऽन्यमधनो C₀₂, ऽन्यविधयो E • चान्यो] C₉₄K₈₂K₁₀K₇, चान्या E • हरेत्] C₉₄K₁₀K₇E, हरे K₈₂ (28c) अन्ये लेख्य०] corr., अन्या लेख० C₄₅C₀₂, अन्यो लेख्य० C₉₄, अन्यो लेख्य० K₈₂K₁₀K₇, अन्योल्लेख्य E • ०धना अन्यो] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, ०धन्यो C₄₅ • हताद्वै] C₉₄K₇E, हतद्वै K₈₂, हताद्वै K₁₀ (28d) अन्यः क्रीतधनो] C₉₄K₈₂K₁₀, अन्य क्रीतधनो K₇, अनाश्रीतधनं E • ऽपरो धयहत] C₉₄C₀₂K₁₀, परो धयहत C₄₅, परो धनहत K₈₂, परोधप्रहत K₇, मदा ह्यपहतं E • जघन्याः] C₉₄K₈₂K₁₀K₇, जघन्यः E (29a) स्तेनतुल्य] C₉₄C₄₅K₇ (unmetr.), स्तेयस्तुल्य C₀₂, स्तेयतुल्य K₈₂ (unmetr.), तेन तुल्य K₁₀ (unmetr.), स्तेनस्तुल्य E (29b) यावज्जीवति] C₉₄K₈₂K₁₀K₇, यावत्तज्जीवति E • ०पतेः] C₄₅K₁₀K₇, ०पतिः C₉₄C₀₂K₈₂E • संत्रस्यमानो रटन्] C₉₄K₈₂K₁₀K₇, संत्रास्यमानो शठः E (29c) प्राप्तः०] C₉₄K₁₀K₇E, प्राप्त० K₈₂ • ०सह्य०] C₉₄K₈₂K₇, --- K₁₀, ०सद्य० E • ०विषमं] em., ०विषमः C₉₄K₈₂K₇E, --- K₁₀ • कर्मैरितः] C₄₅C₀₂K₈₂K₇E, कर्मैरितः C₉₄, --- रितः K₁₀

नीत्वा दुर्गतिकोटिकल्प निरयात्तिर्यत्वमायान्ति ते
तिर्यत्वे च तथैवमेकशतिकं प्रभ्रम्य वर्षाबुदम् ।
मानुष्यं तदवाप्नुवन्ति विपुले दारिद्र्यरोगाकुलं
तस्माद्दुर्गतिहेतु कर्म सकलं त्यक्त्वा शिवं चाश्रयेत् ॥४:३० ॥

[यमेष्वा नृशंस्यम् (४)]

अष्टमूर्तिशिवद्वेष्टा पितुर्मातुश्च यो द्विषेत् ।
गवां वा अतिथेर्द्वेष्टा नृशंसाः पञ्च एव ते ॥४:३१ ॥

अष्टमूर्तिः शिवः साक्षात्पञ्चव्योमसमन्वितः ।
सूर्यः सोमश्च दीक्षश्च दूषकः स नृशंसकः ॥४:३२ ॥
पिताकाशसमो ज्ञेयो जन्मोत्पत्तिकरः पिता ।

(29d) निरयमाक्रन्दमानो] $C_{\Sigma}K_{82}$, $\{ \text{निरयमाक्रन्दमानो} \} K_{10}$, निरयं स क्रन्दमानो K_7 , नियममाक्रन्दमानो E (30a) निरयात्तिर्यत्व०] $C_{45}K_{82}$, निरयान्तिर्यत्व० C_{94} , निरया तिर्यत्व० C_{02} , निरयात्तिर्यत्व० K_{10} , निरयान्तिर्यक्ष० K_7 , निरयान्तिर्यत्त्व० E (30b) तिर्यत्वे] $C_{\Sigma}K_{82}K_7$, $\{ \text{तिर्यत्वे} \} K_{10}$, तिर्यत्त्वं E • तथैवमेकशतिकं] C_{45} , तथैकमेकशतिकं $C_{94}K_{82}K_7$, तथैकमेकशतिकं C_{02} , $\{ \text{तथैकमेकशतिकं} \} K_{10}$, तथैकमेकशतिकं E • भ्रम्य०] $C_{\Sigma}K_7E$, भ्रम्य K_{82} , ---āम्य K_{10} • वर्षाबुदम्] K_7^{pc} , वर्षाबुदम् $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7^{ac}$, वर्षाबुदः $C_{02}E$ (30c) मानुष्यं] $C_{94}C_{02}K_{82}K_7E$, मानुष्य C_{45} (unmetr.), $\{ \text{मानुष्य} \} K_{10}$ (tops of akṣaras lost) • विपुले] $C_{\Sigma}K_{82}K_7$, विपुल K_{10} (tops of akṣaras lost), विपुलं E • दारिद्र्य०] $C_{\Sigma}K_{82}K_7$, $\{ \text{दारिद्र्य} \} K_{10}$, दारिद्र्य० E (30d) तस्माद्दु०] $C_{94}C_{45}K_{82}K_7E$, तस्मा दु० C_{02} , तस्मा दु० K_{10} • चाश्रयेत्] $C_{\Sigma}K_{10}K_7E$, चाश्रयत् K_{82} (31a) शिव०] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}E$, शिवं K_7 (31c) गवां वा] $C_{94}C_{02}K_{82}K_7E$, अवाम्वा C_{45} , $\{ \text{अवाम्वा} \} K_{10}$ • अतिथेर्द्वे०] $C_{94}C_{45}K_{10}K_7E$, अतिथिद्वे० C_{02} , अतिथे द्वे० K_{82} (31d) नृशंसाः] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}$, नृशंसा $C_{45}K_7E$ (32a) मूर्तिः] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}K_7$, मूर्ति० E (32b) न्वितः] $C_{94}C_{45}K_{82}K_7E$, न्विताः $C_{02}K_{10}$ (32c) सूर्यः] $C_{\Sigma}K_{82}$, $\{ \text{सूर्य} \} K_{10}K_7$, सूर्य० E • दीक्ष०] $C_{\Sigma}K_{82}K_7$, $\{ \text{दीक्ष} \} K_{10}$, दीक्षु० E (33b) ंकरः पिता] $C_{94}C_{45}K_{82}K_7E$, ंकरपिताः C_{02} , $\{ \text{ंकरः पिता} \} K_{10}$

चतुर्थोऽध्यायः

पितृदैवत+मादिश्चमानृशंस तमन्वितः+ ॥४:३३॥

पृथ्व्या गुरुतरी माता को न वन्देत मातरम् ।

यज्ञदानतपोवेदास्तेन सर्वं कृतं भवेत् ॥४:३४॥

गावः पवित्रं मङ्गल्यं देवतानां च देवताः ।

सर्वदेवमया गावस्तस्मादेव न हिंसयेत् ॥४:३५॥

जातमात्रस्य लोकस्य गावस्त्राता न संशयः ।

घृतं क्षीरं दधि मूत्रं शकृत्कर्षणमेव च ॥४:३६॥

पञ्चामृतं पञ्चपवित्रपूतं

ये पञ्चगव्यं पुरुषाः पिबन्ति ।

ते वाजिमेधस्य फलं लभन्ति

तदक्षयं स्वर्गमवाप्नुवन्ति ॥४:३७॥

35a ≈ ViṣṇuS 23.57c: गावः पवित्रमङ्गल्यं (गोषु लोकाः प्रतिष्ठिता) • cf. also MBh Indices 13.15.33: गावः पवित्रं परमं गोषु लोकाः प्रतिष्ठिता: and AgniP 291.1cd: गावः पवित्रा माङ्गल्या गोषु लोकाः प्रतिष्ठिता: 35c = VDhU 3.291.25c 36 cf. ŚDhU 12.92ff

(33c) ०दैवत०] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, ०देवत० C₄₅, ०वत० K₁₀ (33cd) ०दिश्चमा-
नृशंस तमन्वितः] C₉₄C₄₅, ०दित्यमनृशंस तमन्वितः C₀₂K₁₀, ०दिश्च अनृशंस तमा-
न्वितः K₈₂, ०दिश्चमनृशंस तमान्वितः K₇, ०दित्यम्मानृशंस ततो ऽन्वितः E (34a)
पृथ्व्या] C₉₄C₄₅K₇, {पृथ्व्या} C₀₂K₈₂, पृथ्वी K₁₀, पृथ्व्यां E (34b) वन्देत] C₉₄K₈₂
K₁₀K₇E, वन्देन वन्देत C₄₅, वन्द्येत C₀₂ (34d) सर्व] em., सर्व C_ΣK₈₂K₁₀K₇E
(35a) पवित्रं] C_ΣK₈₂K₇E, {पवित्र} K₁₀ • मङ्गल्यं] C₉₄C₄₅K₈₂, माङ्गल्यं C₀₂K₇E,
{मङ्गल्यं} K₁₀ • देवताः] C_ΣK₇, दैवताः K₈₂, {दैवताः} K₁₀, देवता E (35d) ०स्मा-
देव] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇, ०स्मादुव C₄₅, ०स्माद्वावं E (36a) जातमात्रस्य लोकस्य]
C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, सतसातस्य C₄₅^{ac}, सतसातस्य नोकस्य C₄₅^{pc}, जातमात्रस्य लोकस्य
K₁₀ (36d) शकृत्क०] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, क्षत्क० C₄₅, {शकृत्क०} K₁₀ (37a) ०प-
वित्रपूतम्] C₀₂K₈₂E, ०पवित्रपूतन C₉₄ (unmetr.), ०पवित्रं C₄₅ (unmetr.), ०पवि-
त्रपूत K₁₀, ०पवित्रपूतनं K₇ (unmetr.) (37b) ०गव्यं] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E, ०गव्या
C₀₂, ०गव्यां K₁₀ • पुरुषाः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, पुरुषा C₀₂, पुरुषः E • पिबन्ति]
C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, विवन्ति C₀₂ (37c) लभन्ति] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, भवन्ति C₀₂
(37d) स्वर्ग०] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, स्व० C₄₅

गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चिद्
 दुह्यन्ति बाह्यन्ति बहिश्चरन्ति ।
 तृणानि भुक्त्वा अमृतं स्रवन्ति
 विप्रेषु दत्ताः कुलमुद्धरन्ति ॥४:३८॥

गवाहिकं यश्च करोति नित्यं
 शुश्रूषणं यः कुरुते गवां तु ।
 अशेषयज्ञतपदानपुण्यं
 लभत्यसौ तामनृशंसकर्ता ॥४:३९॥

अतिथिं यो ऽनुगच्छेत अतिथिं यो ऽनुमन्यते ।
 अतिथिं यो ऽनुपूज्येत अतिथिं यः प्रशंसते ॥४:४०॥

अतिथिं यो न पीड्येत अतिथिं यो न दुष्यति ।
 अतिथिप्रियकर्ता यः अतिथेः परिचारकः ।
 अतिथेः कृतसंतोषस्तस्य पुण्यमनन्तकम् ॥४:४१॥

38a = ŚDhU 12.102d, 103d, 104d; cf. MBh 13.51.26cd: गोभिस्तुल्यं न पश्यामि धनं किञ्चिदिहाच्युत 38 cf. ŚDhU 12.92: तृणानि खादन्ति वसन्त्यरण्ये पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि । दुह्यन्ति बाह्यन्ति पुनन्ति पापं गवां रसेर्जीवति जीवलोकः ॥

(38a) गोभिर्न तु०] K₇, न गोभिस्तु० C_ΣK₈₂K₁₀ (unmetr.), न गावतु० E (38d) दत्ताः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, दत्ता C₀₂, दत्ता E (39a) गवाहिकं] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇ E, गवाहिकं C₉₄ • यश्च करोति] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, यः प्रकरोति E (39b) गवां तु] C₄₅K₇, गवान्तु C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀, गवानाम् E (39c) ंतप०] C_ΣK₈₂K₇, ंतप० K₁₀, ंजप० E (39d) लभत्यसौ तामनृशंसकर्ता] em., लभत्यसौ तमनृशंसकर्ता C₄₅K₈₂K₁₀K₇, लभत्यसौ भमनृशंसकर्ता C₉₄, लभत्यसौ तमनृतं स कर्ता C₀₂, भवत्यसौ धर्ममशेषकर्ता E (40d) प्रशंसते] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, प्रशंस्यते C₀₂ (41a) न पीड्येत] C₉₄C₄₅K₈₂E, न गच्छेत (eyeskip to 4.40c) C₀₂, न पी० K₁₀, निपीड्येत K₇ (41b) अतिथिं] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E, अति C₀₂, ० K₁₀ • न दुष्यति] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, नदुष्यति C₄₅, ० दुष्यति K₁₀ (41c) अतिथि०] C₉₄K₈₂, अतिथि C₄₅C₀₂K₇E, अतिथि K₁₀ • ०प्रिय०] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, प्रियः C₀₂ • यः] C₄₅C₀₂K₁₀K₇E, य C₉₄, य K₈₂ (41e) अतिथेः] C₄₅C₀₂K₇, अतिथि० C₉₄K₈₂K₁₀, अतिथि E (41ef) ०संतोषस्तस्य] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, ०संता यस्य C₄₅ (41f) पुण्य०] C_ΣK₈₂K₁₀E, पून० K₇

चतुर्थोऽध्यायः

आसनेनार्घपात्रेण पादशौचजलेन च ।
 अन्नवस्त्रप्रदानैर्वा सर्वं वापि निवेदयेत् ॥४:४२॥
 पुत्रदारात्मना वापि योऽतिथिमनुपूजयेत् ।
 श्रद्धया चाविकल्पेन अह्नीबमानसेन च ॥४:४३॥
 न पृच्छेद्भोत्रचरणं स्वाध्यायं देशजन्मनी ।
 चिन्तयेन्मनसा भक्त्या धर्मः स्वयमिहागतः ॥४:४४॥
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।
 पुण्डरीकसहस्रं च सर्वतीर्थतपःफलम् ॥४:४५॥
 अतिथिर्यस्य तुष्येत नृशंसमतमुत्सृजेत् ।
 स तस्य सकलं पुण्यं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥४:४६॥
 †न गतिमतिथिज्ञस्य† गतिमाप्नोति कर्हिचित् ।
 तस्मादतिथिमायान्तमभिगच्छेत्कृताञ्जलिः ॥४:४७॥

44ab = UUMS 10.7ab = UMS 6.11ab ≈ MBh 13.62.18ab : न पृच्छेद्भोत्रचरणं स्वाध्यायं देशमेव
 वा 44cd cf. 12.37cd : द्विजरूपधरो धर्मः स्वयमेव इहागतः 47cd = Vāyup 2.17.8 =
 BrahmandāP 2.15.8 ≈ ŚDhU 4.44ab : तस्मादतिथिमायान्तमनुगच्छेत्कृताञ्जलिः

(42a) ०आर्घ्य०] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, ०आर्घ्य० E • ०पात्रेण] conj., ०पाद्येन C_ΣK₈₂
 K₁₀K₇E (42c) अन्नव०] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E, अन्नम्व० C₀₂, ०अन्नव० K₁₀ (42d)
 निवेदयेत्] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, प्रदापयेत् E (43a) ०दारात्मना] em., ०दारात्मनो C₄₅
 C₀₂K₈₂K₁₀K₇, ०दारात्मनो C₉₄, ०दारात्मको E (43b) ०पूजयेत्] C₉₄K₈₂E,
 ०पूज्यते C₄₅C₀₂K₁₀, ०पूजते K₇ (43c) श्रद्धया] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, श्रद्धाया C₀₂
 • चाविकल्पेन] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, चापि कल्पेन C₉₄ (44a) ०चरणं] C_ΣK₈₂K₁₀
 K₇, ०प्रवरं E (44b) देशजन्मनी] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, देशजन्मना C₉₄ (44c)
 चिन्तयेन्म०] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀E, चित्तयेत्म० C₄₅, चिन्तयेत्म० K₇ (44d) ०गतः]
 C₉₄C₄₅K₈₂K₇E, ०गताः C₀₂, गतम् K₁₀ (45b) ०सूय०] C₉₄K₈₂K₇E, ०सूर्य०
 C₄₅C₀₂, ०सूर्य० K₁₀ (45d) ०तपः०] C_ΣK₈₂K₁₀E, ०तप० K₇ (unmetr.) (46b)
 नृशंसमतमुत्सृजेत्] C₉₄K₈₂K₇, नृशंसमत उत्सृजेत् C₄₅, नृशंसकमममुत्सृजेत् C₀₂,
 नृससमतमुत्सृजेत् K₁₀, न संशय समश्रुते E (47a) न गतिम०] C₉₄C₄₅K₁₀K₇, न
 तिथिम० C₀₂E, न गति ना० K₈₂ (47b) कर्हिचित्] C₉₄E, कर्हिचित् C₄₅C₀₂K₈₂
 K₁₀K₇ (47c) ०यान्त०] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, ०यान्ति० C₀₂

सक्तुप्रस्थेन चैकेन यज्ञ आसीन्महाद्भुतः ।
अतिथिप्राप्तदानेन स्वशरीरं दिवं गतम् ॥४:४८॥
नकुलेन पुराधीतं विस्तरेण द्विजोत्तम ।
विदितं च त्वया पूर्वं प्रस्थवार्त्ता च कीर्तिता ॥४:४९॥

[यमेषु दमः (५)]

दम एव मनुष्याणां धर्मसारसमुच्चयः ।
दमो धर्मो दमः स्वर्गो दमः कीर्तिर्दमः सुखम् ॥४:५०॥
दमो यज्ञो दमस्तीर्थं दमः पुण्यं दमस्तपः ।
दमहीनमधर्मश्च दमः कामकुलप्रदः ॥४:५१॥
निर्दमः करि मीनश्च पतङ्गभ्रमरमृगाः ।
त्वग्जिह्वा च तथा घ्राणा चक्षुः श्रवणमिन्द्रियाः ॥४:५२॥
दुर्जयेन्द्रियमेकैकं सर्वे प्राणहराः स्मृताः ।
दमं यो जयते ऽसम्यग्निर्दमो निधनं व्रजेत् ॥४:५३॥

50b cf. e.g. MBh Indices 14.4.2477 : श्रोतुमिच्छामि कात्स्न्येन धर्मसारसमुच्चयम्

(48a) सक्तुं] em., शन्कुं C₉₄C₄₅, शंक्तुं C₀₂, शक्तुं K₈₂K₇, शक्थुं K₁₀, शक्तिं E • चैकेन] C_ΣK₈₂K₁₀E, चेकेन K₇ (48b) आसीन्महाद्भुतः] corr., आसीन्महाद्भुतः C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀, आसी महद्भुतः C₀₂, आसीन्महाद्भुतः K₇, आसीन्महाद्भुतम् E (48c) ०दानेन] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, ०प्रादानेन C₀₂ (48d) स्व०] C_ΣK₈₂K₁₀, स० K₇, स० E • ०गतम्] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, ०गतः C₀₂ (49b) ०त्तम्] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, ०त्तमम् C₀₂, ०त्तमः E (49d) कीर्तिता] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, कीर्तितम् C₀₂, कीर्तिताः E (50b) धर्मसार०] em., धर्मः सार० C_ΣK₈₂K₁₀K₇, धर्मभार० E (50c) स्वर्गो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, स्वर्ग C₀₂ (50d) कीर्तिर्द०] C₉₄C₄₅K₁₀E, कीर्ति द० C₀₂K₈₂K₇ (51a) दमस्ती०] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, दम ती० C₄₅ (51d) दमः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, दम C₀₂, दमं E • काम०] C_ΣK₈₂K₁₀E, कामं K₇ (52a) ०दमः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, ०दम C₀₂ (52b) ०भ्रमर०] C_ΣK₈₂K₁₀E (unmetr.), ०भ्रमरा० K₇ (52c) घ्राणा] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E, घ्राणं C₄₅, घ्राण C₀₂ (52d) ०न्द्रियाः] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, ०न्द्रियः E (53b) सर्वे] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, सर्व० C₄₅ • ०हराः] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, ०हरा E (53d) व्रजेत्] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, व्रजे--- C₉₄

चतुर्थोऽध्यायः

मृगे श्रोत्रवशान्मृत्युः पतङ्गाश्चक्षुषोर्मृताः ।
 घ्राणया भ्रमरो नष्टो नष्टो मीनश्च जिह्वया ॥४:५४॥
 स्पर्शेन च करी नष्टो बन्धनावासदुःसहः ।
 किं पुनः पञ्चभुक्तानां मृत्युस्तेभ्यः किमद्भुतम् ॥४:५५॥
 पुरुरवोऽतिलोभेन अतिकामेन दण्डकः ।
 सागराश्चातिदर्पेण अतिमानेन रावणः ॥४:५६॥
 अतिक्रोधेन सौदास अतिपानेन यादवाः ।
 अतितृष्णाच्च मान्धाता नहुषो द्विजवज्ञया ॥४:५७॥
 अतिदानाद्वलिर्नष्ट अतिशौर्येण अर्जुनः ।

54 cf. BuddhCar II.35: गीतैर्हि यन्ते हि मृगा वधाय रूपार्थमग्नौ शलभाः पतन्ति । मत्स्यो गिर-
 त्यायसमामिषार्थं तस्मादनर्थं विषयाः फलन्ति ॥ 56d cf. MahāSubhS 563cd: विनष्टो रावणो
 लौल्यादति सर्वत्र वर्जयेत् 58a cf. MahāSubhS 563ab: अतिदानाद्वलिर्बद्धो नष्टो मानात्सुयो-
 धनः

(54a) मृगे] C_ΣK₈₂K₇, मृगो K₁₀E • श्रोत्रं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E, श्रोत्रं C₀₂, श्रोतं
 K₇ • ०वशां] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, ०वचशां C₄₅ (54b) पतङ्गाश्च] C_ΣK₈₂K₁₀
 K₇, पतङ्गा च E • ०षोर्मृताः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E, ०सो मृताः C₀₂, ०षो मृताः K₇
 (54c) घ्राणया] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, घ्रातया C₄₅ (54cd) नष्टो नष्टो] C₉₄C₀₂K₈₂
 K₁₀K₇E, नष्टो C₄₅ (55b) ०सदुःसहः] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, ०सदुःसह C₄₅, ०सदुस्सहः
 K₁₀ (55c) पुनः] C₉₄C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, पुन C₉₄^{ac} (55d) तेभ्यः] C_ΣK₈₂K₁₀K₇,
 तेभ्य E (56a) पुरुरवो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, पुरुरवे C₀₂, पुरुरवां E • तिलोभेन
 अतिकामेन] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, तिकामेन अतिलोभेन E (56b) दण्डकः] C_ΣK₈₂K₁₀
 K₇, पुण्डकः E (56c) सागरां] em., सगरं C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, सागरं C₀₂
 (57b) अतिपानेन] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, अतिपापेन E (57c) अतितृष्णाच्च मान्धाता]
 conj., अतितृष्णा च मान्धातो C₉₄, अतितृष्णा च मान्धातो C₄₅C₀₂K₈₂K₇, अतितृष्णा
 च मन्धातो K₁₀, अतितृष्णा च मानाच्च च E (57d) नहुषो] C_ΣK₈₂K₇E, नघुषो
 K₁₀ (58a) ०र्नष्ट] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E, ०र्नष्टो C₄₅, नष्टो C₀₂

अतिद्यूतान्नलो राजा नृगो गोहरणेन तु ॥४:५८॥

दमेन हीनः पुरुषो द्विजेन्द्र
स्वर्गं च मोक्षं च सुखं च नास्ति ।

विज्ञानधर्मकुलकीर्तिनाश
भवन्ति विप्र दमया विहीनाः ॥४:५९॥

[यमेषु घृणा (६)]

निर्घृणो न परत्रास्ति निर्घृणो न इहास्ति वै ।
निर्घृणे न च धर्मो ऽस्ति निर्घृणे न तपो ऽस्ति वै ॥४:६०॥

परस्त्रीषु परार्थेषु परजीवापकर्षणे ।
परनिन्दापरान्नेषु घृणां पञ्चसु कारयेत् ॥४:६१॥

परस्त्री शृणु विप्रेन्द्र घृणीकार्या सदा बुधैः ।
राज्ञी विप्री परिव्राजा स्वयोनिपरयोनिषु ॥४:६२॥

58 After this verse, E adds: तस्माद्दम सदा स रक्षेत् अति सर्वत्र वर्जयेत् (understand: तस्माद्दमं सदा रक्षेत् अति सर्वत्र वर्जयेत्); cf. MahāSubhS 563cd: विनष्टो रावणो लौल्यादति सर्वत्र वर्जयेत्

✦

(58c) अतिद्यूतान्नलो] C₉₄C₀₂K₁₀K₇, अतिद्यूतान्नरो C₄₅K₈₂, अतिख्यातान्नलो E
(58d) नृगो गो०] E, नृगङ्गो० C₉₄C₀₂K₁₀K₇, नृगं गो० C₄₅K₈₂ (59a) हीनः पुरुषो
द्विजेन्द्र] C_ΣK₈₂K₇, हीन पुरुषो द्विजेन्द्र K₁₀, हीनं पुरुषं द्विजेन्द्रः E (59c) ०नाश]
C₄₅, ०नाशो E ०नाम C₉₄C₀₂K₈₂, ०नश्च K₁₀, ०नागा K₇ (59d) विप्र] C_ΣK₈₂K₁₀
E, विप्रा K₈₂K₇ • दमया] C₉₄C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, दया C₄₅ (60a) निर्घृणो] C₉₄
C₄₅K₁₀, निर्घृणो C₀₂K₇, निर्घृण K₈₂^{ac}, निर्घृणे K₈₂^{pc}, निर्घृणे E (60b) निर्घृणो] C₉₄
C₄₅K₈₂K₁₀, निर्घृणो C₀₂K₇, निर्घृणे K₈₂^{pc}E (60c) निर्घृणे] C₉₄C₄₅K₁₀E, निर्घृणे C₀₂
K₈₂K₇ (60d) निर्घृणे] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E, निर्घृणे C₀₂K₇ (61b) ०जीवापकर्षणे]
C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇, ०जीवापकर्षणे C₄₅, ०जीवोपकर्षणे E (61c) परनिन्दा०] C₄₅
C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, परनिन्द० C₉₄ • ०परान्नेषु] C_ΣK₈₂K₇E, ०परान्नेषु K₁₀ (61d)
घृणां] C₉₄C₄₅K₈₂K₇, घृणा C₀₂K₁₀E (62a) घृणी०] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, घृणा
C₄₅ (62c) ०ब्राजा] C_ΣK₇, ०ब्राजी K₈₂K₁₀, ०ब्राज्या E (62d) ०पर०] C_ΣK₈₂
K₇E, ०पशु० K₁₀

चतुर्थोऽध्यायः

परार्थे शृणु भूयोऽन्य अन्यायार्थमुपार्जनम् ।
आढप्रस्थतुलाव्याजैः परार्थं योऽपकर्षति ॥४:६३॥
जीवापकर्षणे विप्र घृणीकुर्वीत पण्डितः ।
वनजावनजा जीवा विलगाश्चरणाचराः ॥४:६४॥
परनिन्दा च का विप्र शृणु वक्ष्ये समासतः ।
देवानां ब्राह्मणानां च गुरुमातातिथिद्विषः ॥४:६५॥
परान्नेषु घृणा कार्या अभोज्येषु च भोजनम् ।
सूतके मृतके शौण्डे वर्णभ्रष्टकुले नटे ॥४:६६॥
एते पञ्चघृणासु सक्तपुरुषाः स्वर्गार्थमोक्षार्थिनो
लोकेऽनिन्दनमाप्नुवन्ति सततं कीर्तिर्यशोऽलंकृताः ।
प्रज्ञाबोधश्रुतिं स्मृतिं च लभते मानं च नित्यं लभेद्
दाक्षिण्यं सभवेत्स आयुष परं प्राप्नोति निःसंशयः ॥४:६७॥

63b cf. BhG 16.12 : आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः । ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थ-
संचयान् ॥

65cd These two pādas are illegible in K₁₀ 66 This verse is mostly illegible in
K₁₀

(63b) अन्याया०] C_ΣK₈₂K₇E, अन्यया० K₁₀ • ०र्जनम्] C_ΣK₈₂K₇E, ०र्जवम्
K₁₀ (63c) ०तुला०] C_ΣK₈₂K₇E, ०तुल० K₁₀ (63d) ०र्थ] C₉₄C₄₅K₈₂E, ०र्थ
C₀₂, ०र्थ K₁₀, ०र्थ K₇ (64a) विप्र] C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, विप्र C₉₄, विप्रे C₀₂ (64b)
घृणी०] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, घृणां E (64c) वनजावनजा] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀E, वनजाव-
जा C₄₅^{ac}, वनजा वनिजा C₄₅^{pc}, वनज विनजा K₇ (64d) विलगाश्चरणाचराः]
corr., विलगाचरणाचराः C₉₄C₄₅K₇, विलगोचरगोचरः C₀₂E, विलगोचरगोचराः
K₈₂, विलगाचरणाचराः K₁₀ (65b) वक्ष्ये] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, वक्ष्या E (66b) अ-
भोज्येषु] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, अभोज्ये C₄₅ (66c) शौण्डे] K₈₂, सौण्ड्ये C₉₄C₀₂
K₇, शौण्ड्ये C₄₅, सौण्डे K₁₀, सौण्डो E (67a) ०पुरुषाः] K₇, ०पुरुषः C_ΣK₈₂K₁₀
E • ०र्थिनो] em., ०र्थिनः K₇^{pc}, ०र्थिनां C_ΣK₈₂K₁₀E, ०र्थिना K₇^{ac} (67b) ऽनिन्दन-
माप्नुवन्ति] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, ऽनिन्दनवाप्नुवन्ति C₀₂, नन्दनवायुवन्ति E • ०कृताः]
em., ०कृतम् C_ΣK₈₂K₁₀K₇E (67c) ०श्रुतिं] K₇, ०श्रुति० C_ΣK₈₂K₁₀E • नित्यं]
C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, नित्य C₄₅

[यमेषु पञ्चविधो धन्यः (७)]

चतुर्मौनं चतुःशत्रुश्चतुरायतनं तथा ।
 चतुर्ध्यानं चतुष्पादं पञ्चधन्यविधोच्यते ॥४:६८॥
 चतुर्मौनस्य वक्ष्यामि शृणुष्वावहितो भव ।
 पारुष्यपिशुनामिथ्यासम्भिन्नानि च वर्जयेत् ॥४:६९॥
 कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहश्चैव चतुर्विधः ।
 चतुःशत्रुर्निहन्तव्यः सो ऽरिहा वीतकल्मषः ॥४:७०॥
 चतुरायतनं विप्र कथयिष्यामि तच्छृणु ।
 करुणा मुदितोपेक्षा मैत्री चायतनं स्मृतम् ॥४:७१॥
 चतुर्ध्यानाधुना वक्ष्ये संसारार्णवतारणम् ।

69cd cf. Divyāv 186.21: आर्य, किमेभिः कर्म कृतम्येनैवविधानि दुःखानि प्रत्यनुभवन्तीति? स कथयति । एते प्राणातिपातिका अदत्तादायिकाः काममिथ्याचारिका मृषावादिकाः पैशुनिकाः पारुषिकाः संभिन्नप्रलापिका अभिध्यालवो व्यापन्नचित्ता मिथ्यादृष्टिकाः ।; cf. DharmP 1.31cd-32ab: मिथ्या पिशुनसम्भिन्नपारुष्यवचनानि च ॥ जल्पतः सम्भवन्त्येते तस्मान्मौनं प्रशस्यते ।

(67d) स आयुष] em., समायुष C_ΣK₇, समायुषः K₈₂ (unmetr.), समायुष K₁₀, स मानुष E • निःसंशयः] C_ΣK₁₀K₇E, निःसंशयः K₈₂ (68a) चतुर्मौनं च०] corr., चतुर्मौनश्च० C₉₄C₄₅K₈₂K₇E, चतुर्मौणश्च० C₀₂, चतुर्मौनश्च० K₁₀ (68ab) ऽतुः-शत्रुश्च०] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, ऽतुःशत्रु च० C₀₂, ऽतुःशत्रु च० E (68b) ऽतुरायतनं] C₄₅C₀₂K₈₂K₇E, ऽतुरायतनं C₉₄, ऽतुरायतनम् K₁₀ (68c) ऽपादं] C_ΣK₇E, ऽपादः K₈₂, ऽ८ K₁₀ (68d) पञ्चधन्य०] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, धन्यपञ्च० E (69a) ऽमौनस्य] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, ऽमौनस्य C₄₅ (69c) पारुष्य०] C_ΣK₁₀K₇E, पारुष्यं K₈₂ • ऽपिशुना०] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, ऽपिण्डाना० E (70c) चतुःशत्रुर्नि०] C₉₄C₄₅E, चतुःशत्रु नि० C₀₂K₈₂K₁₀K₇ (70d) सो ऽरिहा] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇, स्रोरिहा C₄₅, सर्वथा E (71c) मुदितो०] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, मुदितौ० E (71d) चायतनं] C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, चायतनं C₉₄, चायतनं C₄₅

चतुर्थोऽध्यायः

आत्मविद्याभवः सूक्ष्मं ध्यानमुक्तं चतुर्विधम् ॥४:७२॥

आत्मतत्त्वः स्मृतो धर्मो विद्या पञ्चसु पञ्चधा ।

षड्विंशाक्षरमित्याहुः सूक्ष्मतत्त्वमलक्षणम् ॥४:७३॥

चतुष्पादः स्मृतो धर्मश्चतुराश्रममाश्रितः ।

गृहस्थो ब्रह्मचारी च वानप्रस्थोऽथ भैक्षुकः ॥४:७४॥

धन्यास्ते यैरिदं वेत्ति निखिलेन द्विजोत्तम ।

पावनं सर्वपापानां पुण्यानां च प्रवर्धनम् ॥४:७५॥

आयुः कीर्तिर्यशः सौख्यं धन्यादेव प्रवर्धते ।

शान्तिः पुष्टिः स्मृतिर्मेधा जायते धन्यमानवे ॥४:७६॥

[यमेष्वप्रमादः (८)]

प्रमादस्थान पञ्चैव कीर्तयिष्यामि तच्छृणु ।

74cd = MBh 12.234.13ab ≈ MBh 14.4513ab etc. 74 cf. 3.4 above: श्रुतिस्मृतिद्वयोर्मूर्ति-
श्चतुष्पादवृषः स्थितः । चतुराश्रम यो धर्मः कीर्तितानि मनीषिभिः ॥

(72c) ०भवः] $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7$, ०भव $C_{94}C_{02}^{ac}$, ०भवं E (72cd) सूक्ष्मं ध्या०]
 $C_{94}K_{82}K_7E$, सूक्ष्माध्या० C_{45} , सूक्ष्मध्या० C_{02} , सूक्ष्मध्यान० K_{10} (72d) ०नमुक्तं
चतुर्विधम्] $C_{02}K_{10}$, ०नमुक्तश्चतुर्विधम् C_{94} , ०नमुक्तश्चतुर्विधः $C_{45}K_{82}$, ०नमुक्तं चतु-
र्विधि K_7 , ०नयज्ञश्च E (73a) स्मृतो] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7$, स्मृता $C_{02}E$ • धर्मो] C_{Σ}
 $K_{82}K_{10}K_7$, धन्या E (73cd) आहुः सू०] $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7E$, आ० C_{94} (74ab)
धर्मश्च०] $C_{94}C_{45}K_{82}K_7E$, धर्म च० $C_{02}K_{10}$ (74b) ०श्रितः] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}E$, ०श्रिताः
 K_7 (74d) भैक्षुकः] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}K_7$, भक्षकः E (75a) यैरिदं] $C_{94}K_{82}K_{10}K_7E$,
यैरिदं $C_{45}C_{02}$ • वेत्ति] $C_{94}C_{45}K_{82}K_{10}K_7E$, वेत्ति C_{02} (75d) प्रवर्धनम्] $C_{\Sigma}K_{82}$
 $K_{10}K_7$, प्रवर्धनः E (76b) धन्यादेव] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}K_7$, धर्मादेव E (76c) पुष्टिः]
 $C_{45}C_{02}K_{82}K_{10}K_7E$, ०ष्टिः C_{94} • स्मृतिर्मेधा] $C_{94}C_{45}K_{10}K_7E$, स्मृति मेधा $C_{02}K_{82}$
(76d) ०मानवे] em., ०मानवः $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}K_7E$ (77a) ०स्थान] $C_{94}C_{02}K_{82}K_{10}$,
०स्थानं $C_{45}K_7E$ (unmetr.) • पञ्चैव] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}K_7$, पञ्चैव E (77b) कीर्तयिष्यामि]
 $C_{\Sigma}K_{82}K_7E$, कीर्तयिष्यामि K_{10}

ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयो गुर्वङ्गनागमम् ।
 महापातकमित्याहुस्तत्संयोगी च पञ्चमः ॥४:७७॥
 अनृतं च समुत्कर्षे राजगामी च पैशुनः ।
 गुरोश्चालीकनिर्वन्धः समानि ब्रह्महत्याया ॥४:७८॥
 ब्रह्मोज्झं वेदनिन्दा च कूटसाक्षी सुहृद्वधः ।
 गर्हितानाद्ययोर्जग्धिः सुरापानसमानि षट् ॥४:७९॥
 रेतोत्सेकः स्वयोन्यासु कुमारीष्वन्त्यजासु च ।
 सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु गुरुतल्पसमः स्मृतः ॥४:८०॥
 निक्षेपस्यापहरणं नराश्वरजतस्य च ।

77c-f ≈ MBh Indices 12.30 : ब्रह्महत्यां सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमम् । महान्ति पातकान्याहुः संयोगं चैव तैः सह ॥ ≈ Manu II.55 (in Olivelle's edition) : ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह ॥ cf. also YājñS 3.228 : ब्रह्महा मद्यपः स्तेनस्तथैव गुरुतल्पगः । एते महापातकिनो यश्च तैः सह संवसेत् ॥ 78 ≈ MBh 5.40.3 and Manu II.56 : अनृतं च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनम् । गुरोश्चालीकनिर्वन्धः समानि ब्रह्महत्याया ॥ ≈ ViṣṇuS 37.1-4 ≈ AgniP 168.25 79 ≈ Manu II.57 : ब्रह्मोज्झता वेदनिन्दा कौटसाक्ष्यं सुहृद्वधः । गर्हितानाद्ययोर्जग्धिः सुरापानसमानि षट् ॥ cf. YājñS 3.229 : गुरुणामध्यधिक्षेपो वेदनिन्दा सुहृद्वधः । ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम् ॥ 80 ≈ Manu II.59 : रेतःसेकः स्वयोनीषु कुमारीष्वन्त्यजासु च । सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु गुरुतल्पसमं विदुः ॥

(78a) समुत्कर्षे] em., समुत्कर्ष C₉₄K₈₂, समुत्कर्ष C₄₅, समुत्कर्ष C₀₂K₁₀K₇E (78b) राज०] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, राज्ञी० E (78c) ०निर्वन्धः] em., ०निर्वद्धः C₄₅K₇, निबद्धस् C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀, निर्वद्धस् E (78d) ब्रह्महत्याया] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, ब्र००या C₉₄ (79a) ब्रह्मोज्झं] em., ब्रह्मो ऋग्० C_ΣK₈₂K₁₀K₇, ब्रह्म ऋग्० E (79b) सुहृद्वधः] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, सकृद्वधः E (79c) ०नाद्ययोर्जग्धिः] em., ०न्नश्च यो जग्धिस् C₉₄, ०न्नश्च यो जग्धि C₄₅, ०न्नश्च योद्विग्नः C₀₂, ०न्नं च यो जग्धिः K₈₂, ०न्नं च यो जग्धिः K₁₀, ०न्नश्च यो जवे K₇, ०न्नश्च यो विप्रः E (80a) स्वयोन्यासु] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, सुतोन्त्यासु C₄₅ (80c) सख्युः] em., सख्य C_ΣK₈₂E, ०० K₁₀, सख्यु K₇ • पुत्रस्य च स्त्रीषु] C_ΣK₈₂K₇, ०००००० K₁₀, पुत्रीषु चास्त्रीषु E (80d) ०समः] C_ΣK₈₂K₇, ०० K₁₀, ०सम E (81a) निक्षेप०] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, निखेप० C₄₅, निक्षेप० K₁₀ (81b) नराश्वरजतस्य] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E, नराणां स्वजनस्य C₄₅, नराश्वरजतस्य K₁₀

चतुर्थोऽध्यायः

भूमिवज्रमणीनां च रुक्मस्तेयसमः स्मृतः ॥४:८१॥

चत्वार एते सम्भूय यत्पापं कुरुते नरः ।

महापातकपञ्चैतत् तेन सर्वं प्रकाशितम् ।

पञ्चप्रमादमेतानि वर्जनीयं द्विजोत्तम ॥४:८२॥

[यमेषु माधुर्यम् (९)]

कायवाङ्मनमाधुर्यश्चक्षुर्बुद्धिश्च पञ्चमः ।

सौम्यदृष्टिप्रदानं च क्रूरबुद्धिं च वर्जयेत् ॥४:८३॥

प्रसन्नमनसा ध्यायेत्प्रियवाक्यमुदीरयेत् ।

यथाशक्तिप्रदानं च स्वाश्रमाभ्यागतो गुरुः ॥४:८४॥

इन्धनोदकदानं च जातवेदमथापि वा ।

सुलभानि न दत्तानि इन्धनाभ्युदकानि च ।

क्षुते जीवेति वा नोक्तं तस्य किं परतः फलम् ॥४:८५॥

[यमेष्वाज्वलम् (१०)]

81 = Manu II.58

(81d) रुक्मस्तेय०] em., रुग्मस्तेय० C₉₄, रुग्मस्तेय० C₄₅C₀₂K₈₂K₇, रुग्मस्तेय० K₁₀,
हृत्स्तेय० E • ०समः] C₉₄C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇, सः C₄₅, ०सम E (82a) एते] C_Σ
K₈₂K₇, एते K₁₀, एव E • सम्भूय] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E, संभूयो C₀₂, संभूयो K₁₀ (82c)
०पञ्चैतत्] corr., ०पञ्चैतन् C_ΣE, ०पञ्चैते K₈₂, ०पञ्चैतम् K₁₀, ०पञ्चैतन् K₇ (82e)
०मादम्] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, ०माद E (82f) वर्जनीयं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, वर्जनीयो
C₀₂ (83ab) मनमाधुर्यश्च०] em., ०मनसा धूर्यश्च० C₉₄C₀₂K₈₂K₇, ०मनसा धूर्यश्च०
C₄₅, ०मनसा धूर्यश्च० K₁₀, ०मनसा भूयश्च० E (83b) ०क्षुर्बुद्धि०] C₉₄C₄₅K₇E, ०क्षु
बुद्धि० C₀₂K₈₂, ०क्षु K₁₀ (83c) ०दानं च] C_ΣK₈₂K₇, ०दानं K₁₀, ०दानश्च E (83d)
०बुद्धिं च] C₉₄K₈₂K₇, बुद्धिश्च C₄₅, ०दृष्टिं च C₀₂E, ०दृष्टिं K₁₀ (84a) प्रसन्न०] C_Σ
K₈₂E, प्रसन्न० K₁₀, प्रसन्न० K₇ (84c) यथा०] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, यस्य E • ०दानं]
C_ΣK₈₂K₁₀K₇, ०दातश्च E (84d) स्वाश्रमा०] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, स्वासमा० C₀₂
• ०गतो] C_ΣK₈₂K₁₀E, ०गतो K₇ (85b) इन्धनो०] C_ΣK₈₂K₁₀E, इत्वनो० K₇ •
जात०] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E, जा० C₄₅ (85c) सुलभानि न] C_ΣK₈₂K₁₀K₇, सुलभानि
च E (85d) ०दकानि] C_ΣK₈₂K₇E, ०दकानि K₁₀ (85e) क्षुते] conj., क्षुतं C_Σ
K₈₂K₁₀K₇, शतं E

पञ्चार्जवाः प्रशंसन्ति मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ।
 कर्मवृत्त्याभिवृद्धिं च पारतोषिकमेव च ।
 स्त्रीधनोत्कोचवित्तं च आर्जवो नाभिनन्दति ॥४:८६॥
 आर्जवो न वृथा यज्ञ आर्जवो न वृथा तपः ।
 आर्जवो न वृथा दानमार्जवो न वृथाग्नयः ॥४:८७॥
 आर्जवस्येन्द्रियग्रामः सुप्रसन्नोऽपि तिष्ठति ।
 आर्जवस्य सदा देवाः काये तस्य चरन्ति ते ॥४:८८॥
 इति यमप्रविभागः कीर्तितोऽयं द्विजेन्द्र
 इह परत सुखार्थं कारयेत्तं मनुष्यः ।
 दुरितमलपहारी शङ्करस्याज्ञयास्ते
 भवति पृथिविभर्ता ह्येकछत्रप्रवर्ता ॥४:८९॥
 ॥ इति वृषसारसंग्रहे यमविभागो नामाध्यायश्चतुर्थः ॥

(86a) पञ्चार्जवाः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇, पञ्चार्जवः C₀₂, ५ ५ ५ K₁₀, पञ्चार्जवा E • प्रशं-
 सन्ति] C_५K₇, प्रशसन्ति K₈₂E, प्रससन्ति K₁₀ (86c) कर्म०] C₄₅C₀₂K₈₂K₇E,
 ५ ५ ५ C₉₄, कर्मा० K₁₀ • ०वृत्त्याभिवृद्धिं च] C_५K₈₂K₇, ०वृत्तिभिवृद्धिश्च K₁₀, ०वृ-
 त्याभिवृद्धिश्च E (86d) पारितोषिक०] em., पारतोषिक० C_५K₈₂K₁₀K₇E (86e)
 स्त्रीधनोत्कोच०] C_५K₈₂K₁₀K₇, स्त्रीधनज्ञो च E • ०वित्तं च] C_५K₈₂K₇E, ०वित्तिश्च
 K₁₀ (86f) आर्जवो ना०] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, आर्जवश्च C₀₂, आर्जवेना० E (87ab)
 आर्जवो न वृथा यज्ञ आर्जवो न वृथा तपः] C_५K₁₀K₇, om. K₈₂^{ac}, आर्जवो न वृथा य-
 ज्ञ आर्जवो न वृथा तप K₈₂^{bc}, आर्जवो न वृथा यज्ञश्चाऽर्जवो न वृथा तपः E (87cd)
 (आर्जवो... वृथाग्नयः)] C_५K₈₂K₁₀K₇, om. E (88ab) (आर्जवो... तिष्ठति)] C_५
 K₈₂K₁₀K₇, om. E (88a) ०ग्रामः] C₉₄C₄₅K₇E, ०ग्रामात् C₀₂K₁₀, ०ग्रामाः K₈₂
 (88d) तस्य चरन्ति] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇, तं ---न्ति C₉₄, तस्य रमन्ति E (89a)
 यमप्रविभागः] C₉₄C₄₅K₁₀K₇, यमविभागः C₀₂, यमप्रविभागः K₈₂, नियमपरिभागः
 E • द्विजेन्द्र] C_५K₈₂K₁₀K₇, नरेन्द्र E (89b) ०येत्तं मनुष्यः] corr., ०येत्तन्मनुष्यः
 C₉₄K₈₂K₁₀K₇E, ०येत्त मनुष्यः C₄₅, ०येत्तन्मनुष्यः C₀₂ (89c) दुरित०] C_५K₈₂K₁₀
 K₇, इरित० E • ०पहारी] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E, ०पलपहारी C₀₂ • ०ज्ञयास्ते] C_५K₁₀
 K₇E, ०ज्ञयाते K₈₂ (89d) ०वर्ता] conj., ०वृत्ता C_५K₁₀K₇, ०वृत्ताः K₈₂E

चतुर्थो ऽध्यायः

Colophon: नामाध्यायश्चतुर्थः] $C_{\Sigma}K_{82}K_{10}K_7$, नामश्चतुर्थो ऽध्यायः E